

CAUDICIFORME SUCCULENTEN 1

Peter Knippels

Mensen delen alles in hokjes in. Nadat Linnaeus de huidige nomenclatuur grondvestte, hebben deskundigen soorten en geslachten gegroepeerd of uit elkaar gehaald op basis van bepaalde kenmerken van de planten. Eén van de hokjes die in de loop van de jaren is ontstaan, is die van planten met een caudex.

Wat zijn caudiciforme planten? Gordon Rowley heeft in zijn boek *Name that succulent* (1980) succulenten ingedeeld naar morfologie van de planten en onderkent drie groepen.

1. Bladsucculent.

Wateropslag in dikke, vlezige, min of meer overblijvende bladeren die meer succulent zijn dan de stam (*Crassula*, *Conophytum*, *Haworthia*).

2. Stamsucculent.

Wateropslag in dikke, vlezige stengels, bladeren minder vlezig en veelal rudimentair of afwezig. Planten met een 'cactusachtig' uiterlijk, zonder opvallende gezwollen basis, of indien dit wel het geval is (*Pachypodium*), ontbreken dunne scheuten en takken met afvallende bladeren. Stengels gewoonlijk geleed, geribd of tuberoos (*Stapelia*, *Senecio*, *Cereus*, *Gymnocalycium*).

3. Caudiciforme succulent.

Plant met grootste breedte aan de basis, met een gezwollen, vlezige, amorfe caudex die niet geleed, geribd of tuberoos is (met uitzondering van *Adenia globosa*, *Dioscorea* en *Neoalsomitra*), geleidelijk toelopend of abrupt in dunne, nauwelijks succulente takken of scheuten eindigend; bladeren (indien aanwezig) en soms ook de takken/scheuten afvallend (*Calibamus*, *Ceropegia spec.*, *Fockea spec.*).

We laten nu enkele bekende caudiciforme families, geslachten en soorten de revue passeren.

Agavaceae

De familie der *Agavaceae* omvat ongeveer 20 geslachten en ruim 5000 soorten. De leden van deze familie worden getypeerd als „planten met vlezige bladrozetten, die

niet zelden op stammen groeien, met vezelige en stekelpuntige bladeren en een trosvormige of pluimvormige bloeiwijze" (Summa, 1973-1978). De familie werd in 1934 beschreven en is verwant aan de families *Amaryllidaceae* en *Liliaceae*. Bekende representanten zijn *Agave*, *Nolina* en *Sansevieria*.

Het geslacht *Nolina* wordt gekenmerkt door de flesvormig verdikte stengelvoet, waaruit dunnere takken groeien met aan de top een bladerkroon. Een minder bekende vertegenwoordiger van deze familie is *Calibanus* (vernoemd naar Caliban, een monster uit een van de stukken van Shakespeare). *Calibanus* is een monotypisch geslacht met als enige soort *C. hookeri*. De plant is endemisch in Oost- en Midden-Mexico. Hij heeft een zandkleurige of lichtbruine caudex die op jonge leeftijd ovaal is. De caudex kan een doorsnee van 30 tot 40 cm bereiken. Het oppervlak van de caudex is kurkachtig. De plant vormt geen stam, de bladerkroon ontspruit direct uit de caudex. De lichtgroene bladeren zijn lang (tot ongeveer 50 cm), dun en getand. Verme-nigvuldiging vindt plaats door middel van zaaien. Stekken is niet mogelijk. In cultuur is *C. hookeri* niet moeilijk en verlangt dezelfde behandeling als *Beaucarnea* en *Nolina*. De plant is niet gevoelig voor dierlijke belagers (trips, spint, blad-, dop- en wortelluis), maar is wel een langzame groeier.

Apocynaceae

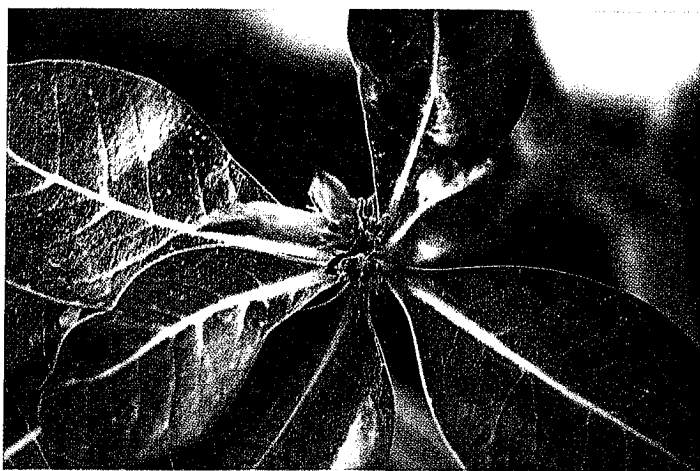
De familie der *Apocynaceae* (maagde-palmachtigen) kent ongeveer 180 geslachten en circa 1500 soorten, komt voornamelijk voor in de tropen en is verwant aan de familie der *Asclepiada-ceae*. In het algemeen wordt de familie beschreven als „houtachtige of kruidach-tige planten met tegenoverstaande

bladeren (zonder steunbladeren), die gaafrandig en enkelvoudig zijn. Melksap is bijna altijd aanwezig. De bloemen zijn vijftallig en hebben geheel of deels vergroeide vruchtbeginsels. De zaden zijn veelal bedekt met een zijdeharen kuif" (Summa, 1973-1978). Een bekende niet-succulente vertegenwoordiger van deze familie is *Nerium oleander*. Bekende succulente vertegenwoordigers zijn *Pachypodium* en *Adenium*.

Pachypodium omvat ongeveer 13 soorten en komt voor in zuidelijk Afrika (Zuid-Afrika, Namibië en Angola) en op Madagascar. In cultuur is de bekendste soort *P. lamerei*, een zuilvormige grijsgekleurde plant. In het Nederlands wordt deze plant ook wel Madagascar-palm genoemd. De stam is bezet met paarsgewijze doorns van ongeveer 2 cm

Calibanus hookeri
Foto's van de schrijver

Adenium obesum

lang met soms een kleine doorn tussen de beide andere. De niet-succulente bladeren aan de top van de plant zijn ongeveer 20 cm lang en 2 cm breed. De bloemen zijn wit. *P. lamerei* komt voor op Madagascarië en verlangt derhalve in cultuur zowel in de winter als in de zomer een zonnige en warme (15-18 °C) standplaats. De huiskamer is dus uitermate geschikt.

Het geslacht *Adenium* (vernoemd naar de stad Aden in Zuid-Jemen) omvat ongeveer twaalf soorten, die voorkomen in het gebied tussen de Arabische landen en Zuid-Afrika. *Adenium obesum* - in het Nederlands wel woestijnroos genoemd - bezit in cultuur een dikke, gladde, gedrongen caudex waaraan dunnere, gladde overblijvende takken ontspruiten (vandaar de soortnaam *obesum*: dik, gezwollen). De bladeren vormen een kroon in eindstandige rozetten. Ze zijn spatelvormig en het oppervlak voelt leerachtig aan. De bloemen zijn 4 cm lang en rozerood van kleur. Velen denken dat deze plant moeilijk is te kweken, maar dit valt mee. De plant verlangt een zonnige, warme plek, ook in de winter (boven de 15 °C). In de zomer verlangt *A. obesum* veel en in de winter weinig water. Het kan geen kwaad de plant in de winter zo veel - of beter gezegd zo weinig - water te geven

dat de groeipunten net niet indrogen. Een goed ijkpunt of de plant in de zomerse groeiperiode voldoende water en zonlicht krijgt, is de bloei. Als er te weinig water wordt gegeven of de zon weinig schijnt in de fase van bloemknopontwikkeling, groeien de bloemknoppen niet verder uit, maar verdrogen ze. Te weinig water of te weinig zonneschijn tijdens de bloei resulteert in spoedig afvallende bloemen. Verder verlangen de planten een humusrijke grond, bijmesten in de groeiperiode is gewenst.

Araliaceae

De familie der *Araliaceae* (klimopachtigen) omvat ongeveer 55 geslachten en is verwant aan de schermbloemen (*Umbelliferae*). Kenmerkend voor de familie zijn de diep en herhaaldelijk ingesneden bladeren, de kleine schermvormig gerangschikte bloemen (vijftallig) en de besachtige vruchten (vrucht met een steenharde 'pit'). De vertegenwoordigers van de familie komen voornamelijk voor in Zuidoost-Azië en in tropisch Afrika. Bekende niet-succulente vertegenwoordigers van deze familie zijn de geslachten *Fatsia*, *Hedera* en *Schefflera*.

Een caudexvormend geslacht is *Cussonia* (vernoemd naar de Franse botanicus

Cusson, 1727 - 1783). Dit geslacht omvat ongeveer 25 soorten, die voorkomen in tropisch Afrika, Zuid-Afrika en op Madagascar. In het algemeen kunnen de soorten van dit geslacht worden beschreven als struiken of bomen met lange, dikke, weinig vertakkende stammen, veelal in het bezit van een caudex (verdikte stengelbasis). De bladeren, in kleur uiteenlopend van blauwgroen tot donkergroen, groeien alleen aan de top van de stam. De bladeren worden gekenmerkt door de vorm (veerspletig en gaafrandig of getand) en door de opmerkelijk lange bladsteel. Hiermee lijken de bladeren van het geslacht *Cussonia* sterk op die van het geslacht *Schefflera*. *Cussonia*-soorten kunnen uit zaad worden opgekweekt. De planten vormen reeds jong een deels ondergrondse, deels bovengrondse caudex. In het algemeen vormt de plant bovenop de caudex één of soms twee overblijvende stammetjes waaraan de grote gelobde, donkergroene bladeren verschijnen, die exclusief bladsteel 7-10 cm lang zijn. Enkele jaren geleden had ik een exemplaar van *C. paniculata*. De plant stond op de vensterbank op een lichte plaats (zuidwesten). Hij bleek erg gevoelig voor ongedierte te zijn, met name voor spint en trips. Bij aantasting door dieren of bij niet-optimale omgevingsfactoren liet de plant snel zijn bladeren vallen. Daarnaast was hij erg gevoelig voor indroging van het groeipunt in de rustperiode. Deed dit fenomeen zich voor, dan stierf tevens het uiteinde van de stam. In het volgende groeiseizoen liep een okselknop uit en vormde hieruit een nieuwe stam.

Asclepiadaceae

De familie der *Asclepiadaceae* (zijdeplanten) komt voornamelijk voor in de tropen en subtropen. In het algemeen kunnen de

planten worden aangeduid als „kruiden of heesters, vaak ook windende klimplanten met tegenoverstaande bladeren en met melksap. De vruchten zijn twee aan twee geplaatst (elke bloem met twee vruchtbeingsels) en bevatten talrijke zaden die zijdeharig gekuifd zijn. Van de bloemen zijn de meeldraden en stamper tot één stempelzuil vergroeid. Het stuifmeel is samengeklonterd tot een pollinium” (Summa, 1973-1978). De familie der *Asclepiadaceae* (vernoemd naar Asklepios, de god der geneeskunde) omvat ongeveer 130 geslachten en omstreeks 2000 soorten. Bekende geslachten zijn *Hoya* en *Stephanotis*. Caudexvormende geslachten zijn onder andere *Fockea* en *Brachystelma*. Ook enkele ceropegia-soorten vormen een caudex. Het geslacht *Ceropegia* omvat ongeveer 180 soorten en het verspreidingsgebied strekt zich uit van Indonesië, India en de Arabische staten tot zuidelijk Afrika. In het algemeen zijn het planten met slappe, kruipende, klimmende of hangende stengels, soms met vlezige wortels of een caudex. De bladeren zijn vlezig. Een klein aantal soorten is stamsucculent. De bekendste caudiciforme ceropegia-soort is *C. woodii* en komt oorspronkelijk uit Zuid-Afrika. In het Nederlands wordt de plant Chinees lantaarnplantje genoemd. Deze soort kent vrij dikke ronde, grijs-paars-groen gekleurde, kortgesteelde bladeren. De plant is eenvoudig in de huiskamer te kweken en te vermeerderen. Aan de hangende stengels ontwikkelen zich knollen die voor vermeerdering kunnen worden gebruikt. Grotere knollen worden wel gekweekt als onderstam voor andere geslachten uit de familie der *Asclepiadaceae*.

Het geslacht *Fockea* (vernoemd naar H.Ch. Focke, 1817-1891) omvat ongeveer 11 soorten en komt voor in Angola en in

Fockea natalensis

Zuid-Afrika. De fockea-soorten vormen een (ondergrondse) caudex waaruit lange, dunne, staande of windende stengels ontspruiten die niet jaarlijks (geheel) afsterven. De overblijvende stengels verhouten. In cultuur verlangen ze zowel in de zomer als in de winter een lichte, warme plaats. In de winterse rustperiode verlangen de planten een weinig water omdat anders de fijne haarwortels uitdrogen en afsterven, hetgeen weer kan leiden tot groei problemen in het volgend groeiseizoen.

De caudex van *Fockea edulis* (*edulis* betekent eetbaar, de plant wordt of werd in het herkomstgebied gegeten) bevindt zich voornamelijk boven de grond en is grijsgroen van kleur. De vorm kan uiteenlopen van bol- tot flesvormig. De bladeren zijn ovaal van vorm, zijn 4-5 cm lang en 1,5-2 cm breed en donkergroen van kleur. In de rustperiode (winter)

vallen de bladeren niet af, evenmin als de stengel. De planten vormt geen lange ranken, maar korte takken die op oudere leeftijd zijtakken kunnen vormen. De planten kennen derhalve een gedrongen uiterlijk. Soms vormt de plant wel lange ranken. *Fockea natalensis* (voorkomend in Natal, Zuid-Afrika) vormt een bolvormige caudex, die zich ten dele onder de grond bevindt. Op jonge leeftijd is het oppervlak van de caudex glad, op oudere leeftijd wordt deze ruwer. De kleur van de caudex is lichtbruin. De plant vormt in het groeiseizoen ranken, die in de rustperiode geheel of ten dele kunnen afsterven, evenals de bladeren. De overblijvende stengeldelen verhouten. De bladeren zijn ovaal, 5-6 cm lang en 2-3 cm breed en eindigen in een punt. De bladeren zijn aan de bovenzijde donkergroen en aan de onderzijde paars gekleurd. De plant verlangt een zonnige plaats. *F. natalensis* overwintert bij een minimumtemperatuur van 12 °C. De plant is gevoelig voor spint. Bij aantasting door dieren (met name spint en bladluis) heeft de plant de eigenschap de meest recent gevormde bladeren en soms ook het groeipunt af te laten sterven. In het vervolg van het groeiseizoen loopt de plant opnieuw uit. Al met al vind ik het een moeilijke plant om te kweken en is het een langzame groeier. Deze plant heb ik 13 jaar, de leeftijd schat ik op 18 tot 20 jaar.

Compositae

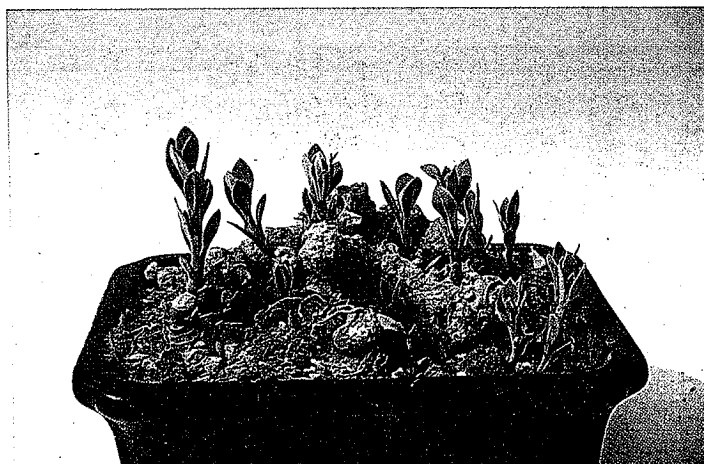
De familie der *Compositae* (composieten) is één van de grootste families van de bloeiende planten met ongeveer 1100 geslachten en omvat zowel succulente als niet succulente geslachten en kent vertegenwoordigers op alle continenten. Bekende niet-succulente composieten zijn de paardebloem en de chrysantheum. De familie wordt gekenmerkt door de

bloemvorm: „bloemen die in hoofdjes zijn gegroepeerd die op een enkele bloem lijken; de bloemen worden omgeven door één of meer rijen schutblaadjes, het omwindsel; in de hoofdjes komen buis- en/of lintbloemen voor” (Van der Meijden, 1983). Geslachten met caudiciforme soorten zijn *Senecio* en *Othonna*. Het geslacht *Senecio* omvat ruim 2000 soorten, die niet allemaal succulent zijn. *Senecio grantii* (uit Tanzania en Ethiopië) is één van de decoratievere caudiciforme vertegenwoordigers van het geslacht. Op oudere leeftijd heeft de plant een caudex, die bestaat uit de knollige wortelstokken. Veelal wordt de plant zodanig opgepot dat de wortelstokken juist boven de grond zichtbaar zijn. De plant wordt door liefhebbers ook wel in een 'bonsaivorm' gekweekt. *S. grantii* vormt rechtopstaande, 15-20 cm lange grijsgroene stammetjes met spatelvormige bladeren (6 cm lang en 2,5 cm breed). De bladeren zijn aan de bovenzijde grijsgroen en aan de onderzijde paarsgrijs van kleur. De rode bloemen staan op lange bloemstengels. *S. grantii* is eenvoudig in cultuur en vormt spoedig een plant van enige omvang. Bij mij staat de plant op een lichte plaats op de vensterbank (zuidoosten), waar hij goed gedijt.

Het geslacht *Othonna* heeft zuidelijk Afrika als herkomstgebied en omvat evenals *Senecio* zowel blad- als stamsucculenten. In tegenstelling tot veel andere geslachten uit zuidelijk Afrika past dit geslacht zich in cultuur niet aan de seizoenen op het noordelijk halfrond aan, ook niet als de planten worden opgekweekt uit zaad dat hier is gewonnen. De othonna-soorten groeien en bloeien in onze late herfst en winter en verlangen dan een temperatuur van 18 °C en hoger. In de rustperiode verlangen de planten een weinig water om uitdroging te voorkomen. Verder hebben ze een zonnige standplaats nodig. De stamsucculenten van het geslacht *Othonna* worden veelal ook aangeduid als caudiciform. In het algemeen zijn het struikvormige planten die een hoogte van 30 tot 150 cm kunnen bereiken. Caudiciforme soorten zijn *O. euphorbioides*, *O. graveolens* en *O. herrei*.

Wordt vervolgd

Aakwerf 9, 2804 MZ Gouda.

Senecio grantii